

FRÅN KELGRISAR TILL STYVBARN
– FUSKET MED VÄLFÄRDSSYSTEMEN*

AV JUR. DR. LARS KORSELL, UTREDAREN JOHANNA HAGSTEDT OCH UTREDAREN JOHANNA SKINNARI

*The social welfare system was for a long time almost synonymous with Sweden. Since the beginning of the 1990s, the system has been questioned and a lot of attention paid to social benefit fraud. In the beginning, the Social Democratic Party denied that there was a problem, but later on they came to protect the welfare state by being tough on those who cheat the system. The opposite side of the political spectrum viewed the struggle against the cheaters as both a means by which to save the state money and as a source of ammunition with which to question the welfare model. Meanwhile, the image of welfare beneficiaries as passive receivers has been redefined to one of unwanted and suspicious burdens on society.***

Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet.

- Per Albin Hansson, 1928¹

Idag råder nolltolerans mot fusk med välfärdssystemen, men så har det inte alltid varit. Bidragstagarna, som tidigare var välfärdssamhällets kelgrisar, har på kort tid förvandlats till styvbarn. Vad är orsakerna till denna förvandling och vilka uttryck har utvecklingen tagit? Var är det svenska samhället med dess välfärdssystem på väg? Det är några frågor som vi försöker belysa i denna artikel, som tar pulsen på vad som har blivit en allt viktigare kriminalpolitisk fråga, kampen mot välfärdsfusket.

Fusk på agendan

Sedan år 2005 finns en statlig delegation mot felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen med den egna hemsidan www.rattochriktigt.se. En ny särskild bidragsbrottslag har införts som kriminaliserar grov oaktsamhet (prop. 2006/07:80;

* Artikeln bygger på ett föredrag som författarna hållit den 1 juni 2007 på det Nordiska samarbetsrådet för Kriminologis (NSfK) årliga sammankomst. Tack för synpunkter från generaldirektören Jan Andersson och enhetsrådet Daniel Vesterhav vid Brå, professor Per Ole Johansen vid Oslo universitet och huvudsekreteraren Kristina Padrón vid FUT-delegationen.

** Title in English: *From Minions to Stepchildren: Fraud in the Welfare System*. Original in Swedish.

SFS 2007:615) och enligt ett förslag ska bidragstagare som fått för mycket i bidrag och tvingas till återbetalning även erlägga ränta (prop. 2006/07:49). Det finns också idéer om att införa en rätt att kvitta återkrav på för mycket utbetalda bidrag mot nya ersättningar (FUT-delegationen, 2007a). Samtidigt försämras villkoren för bidragen.

Det stora antalet bloggar som rör bidragsfusket är också ett tecken på att bidrag och bidragsfusk är ett hett ämne i dagens Sverige. Både i och utanför bloggarna handlar den politiska diskussionen ofta om dessa teman och bidragstagare känner sig utsatta eller utpekade som fuskare. Att bidragen "stramas åt" anses slå mot dem som verkligen behöver stöd och vad som egentligen behövs är en kontrollapparat som hindrar de felaktiga utbetalningarna, säger vissa. Andra menar att det är helt rätt och att det ska löna sig att arbeta. Det stora engagemanget yttrar sig även i att antalet till myndigheterna inkomna tips om fusk "når nya rekordnivåer" (Östersunds Länsstidning, 2007-03-02).

Vad är fusk?

Det finns inte några gemensamma definitioner för de begrepp som används kring överutnyttjande, fusk, fiffel – eller vad man nu väljer att kalla det – och relationen till det juridiska begreppet bedrägeri (RRV 1995:32; FUT-delegationen, 2005; Korsell och Nilsson, 2003). Problemet ligger främst i att olika definitioner används för samma begrepp av olika myndigheter. Komplikationer och missförstånd uppstår därför. I denna artikel används begreppet *fusk* som en beteckning på att någon medvetet missbrukar trygghetssystemen, även om frågan om uppsåt inte behöver vara bevisad (för bedrägeribrott förutsätts att uppsåt kan styrkas).

Bidragsfusk brukar sällan förknippas med ekonomisk brottslighet, och skälet är nog att detta fusk anses begås av "vanligt folk" (Korsell, 2005). Ensamstående mammor som fyller i blanketterna fel lever inte riktigt upp till bilden av ekobrottslingen. Följaktligen brukar inte heller bidragsfusk ingå i de åtgärds paket som då och då mobiliseras på ekobrottsområdet. Kampen mot bidragsfusket har gått sin egen väg, som vi nu ska följa.

Fuskets omfattning

För att kunna fuska med bidrag förutsätts någon form av trygghetssystem. Det borde finnas ett samband mellan antalet trygghetssystem, volymen av utbetalningar, antalet utbetalande bidrags- eller försäkringsgivare och möjligheterna att fuska. Det svenska trygghetssystemet, med 60 olika bidragsformer där tio myndigheter sammanlagt betalar ut miljardbelopp varje dag, kan möjligen framstå som ett eldorado för bidragsfuskare.

Grovt sett kan trygghetssystemen delas in i fem grupper: socialförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen, försörjningsstöd, studiestöd och övrigt. Omkring 520 miljarder kronor betalas ut i form av ersättningar och bidrag till personer i Sverige varje år (FUT-delegationens hemsida). Med andra ord behöver fusket inte utgöra en särskilt hög procentandel av det totalt utbetalda beloppet för att det ska röra sig om stora summor pengar.

Det är svårt att bilda sig en uppfattning om fuskets storlek. Det är inte heller någon som riktigt vet hur stor omfattning fusket har. De senaste två åren har dock en del undersökningar gjorts som kunnat ge en bättre bild. En studie av tillfällig föräldrapenning säger att 22,5 procent av de utbetalda pengarna "härrör från överutnyttjande", vilket ska tolkas som att föräldrar fuskat till sig pengar i samband med vård av sjukt barn (IFAU, 2006). Försäkringskassans egna siffror tyder på att fusket "bara" utgör 10 procent av den tillfälliga föräldrapenningen.

I en annan undersökning kom Försäkringskassan år 2006 fram till att 0,8 procent av utbetalningarna av sjukpenning, föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, sjukersättning, aktivitetsstöd, tandvård, assistansersättning, underhållsstöd, bostadsbidrag och bostadstillägg till pensionärer kunde vara föremål för brottsmisstanke (prop. 2006/07:80). Detta motsvarar ungefär en av de 152 miljarder kronor som Försäkringskassan betalade ut från dessa system under året.

I mitten av 1990-talet kom Riksrevisionsverket fram till att 5-7 miljarder kronor betalades ut felaktigt. Det skulle motsvara omkring två procent av de totala utbetalningarna. Det är en procentsats som ligger hyggligt nära de uppskattningar som gjorts för länder som Nya Zeeland, USA, Kanada, Irland och Storbritannien (prop. 2006/07:80). FUT-delegationen (2007b) har genom seminarieövningar med myndigheternas egna experter uppskattat att det totala fusket skulle kunna ligga runt 10 miljarder kronor.

En rimlig slutsats är att bidragssystemen inte är utformade för att utbetalningarna ska gå att kontrollera (FUT-delegationen, 2007a). Det handlar konkret om att kontrollmöjligheter och varningssignaler inte finns inbyggda i alla utbetalningssystem samt att handläggare på vissa av de utbetalande myndigheterna upplever att det som premieras är utbetalningar, inte kontroll. Effektivitet mäts i antal utbetalningar, inte i stoppade potentiellt felaktiga utbetalningar. Regelverket lämnar i vissa fall ett stort utrymme för handläggarnas egna bedömningar, vilket bidrar till svårigheterna att identifiera felaktiga utbetalningar. I samma rapport lyfts även fram att många av felen orsakas av felaktiga uppgifter från den sökande. Dessa fel kan bero på slarv, språksvårigheter, dålig kunskap om vad myndigheterna vill ha för uppgifter eller det som är ämnet för denna artikel, fusk. Även arbetsgivare, skola eller läkare är exempel på aktörer som kan lämna felaktiga uppgifter om den sökande.

Tidigare har Brottsförebyggande rådet (Brå) undersökt fusk och kommit fram till att Försäkringskassan tenderade att göra de kontroller som enklast ger "resultat" (Brå 2005:10). Det är exempelvis enkelt att ringa till arbetsgivaren och daghemmet, men betydligt svårare att kontrollera om en förtidspensionär arbetar svart. Det är enklare att kontrollera om konkret lämnade uppgifter stämmer, än förhållanden som inte finns redovisade någonstans utan bara sker. Eftersom åtskilliga fel beror på slarv, bristande kunskap och dåliga språkkunskaper föreslog Brå att information och service också var viktigt för att minska de felaktiga utbetalningarna. Detta var också ett skäl till att Brå ansåg att det nya grova oaktsamhetsbrottet inte var rätt medicin eftersom det riskerade att träffa de svaga grupperna i samhället (Brå, 2006). Det skulle vara bättre att stötta dessa grupper och ta fram tekniska lösningar som minskade felen i stället för att bestraffa bidragstagarna.

Slutsatsen, med den kunskap vi har idag, är att Sverige knappast är något fuskarnas paradys, även om "tillgången" på bidrag sannolikt är större än på många andra håll. Med undantag av vissa ersättningar, som det är lätt att fuska med, exempelvis tillfällig föräldrapenning, skulle fusket vara förhållandevis begränsat. Den allmänna bilden är att fusket är väsentligt mer omfattande än vad det är i verkligheten, vilket tydligt visats i en studie av Skatteverket och Brå om fusket med arbetslöshetsersättning (Brå 2007:23). Med ganska små medel, som att minska antalet system och utbetalare, borde fusket kunna minska till en betydligt lägre nivå, även om det kan finnas vissa risksystem kvar. Trots detta målas fusket upp som om det vore mycket omfattande. Visserligen handlar det inte enbart om procent och belopp. Även förhållandevis marginella tal kan leda till stora skador i form av legitimitetsförluster. Det kan dock vara tankeväckande att jämföra fusket med skattefelet, som beräknas till i storleksordningen nio procent av skatteintäkterna (SKV, 2004). Hur kommer det sig att fusket plötsligt beskrivs med krigsrubriker?

2000-talets kamp mot fuskarna

Det är först på 2000-talet som fuskfrågorna blev allmän egendom och en stor politisk fråga i Sverige. Låt oss därför följa de senaste årens politiska debatt som lett fram till omsvängningen i synen på bidragsfusket.

Dåvarande partiledaren för Kristdemokraterna (ett litet konservativt parti med kristen inriktning), Alf Svensson, säger år 2002 att det fuskas med välfärdssystemen (Sveriges radio, 2002-05-04). Han möter dock hårt motstånd. Alf Svenssons kritiker anser att det är oförskämt att anklaga vanligt folk och ifrågasätta den hederliga svenskens solidaritet mot det gamla folkhemmet (Ljusnan, 2005-11-23; Göteborgs-Posten, 2006-09-24). Tiden var inte riktigt mogen att peka ut bidragsta-

garna som fuskare. Visserligen hade Kontrollfunktionen i staten (beskrivs nedan) inneburit en storsatsning mot fel och fusk, men dessa projekt ägde rum utan att bidragstagarna uttryckligen pekades ut. Snarare var det en mängd projekt som drevs internt inom myndigheterna utan att nämnvärt påverka den allmänna debatten.

Samtidigt sker en rad förändringar för att motverka fusk, bland annat som ett led i projekten från Kontrollfunktionen i staten. En förändring var en lagändring år 2002 som gjorde det möjligt för a-kassorna, Försäkringskassan och Centrala studiestödsnämnden (CSN) att samköra register.

Fuskdebatten väcks till liv och från konservativa och liberala partier i opposition förs fram att det fuskas med välfärdssystemen. Statsminister Göran Persson i den socialdemokratiska regeringen invänder att problemet snarare är att arbetsplatserna inte är tillräckligt bra vilket leder till hälsoproblem (Ljusnan, 2005-11-23). Men så småningom börjar han medge att det visserligen inte fuskas, men att det pågår ett visst överutnyttjande av bidragssystemen. Det överutnyttjande som förekommer skulle dock ske i god tro (Hälsingborgs Dagblad, 2005-08-22).

Förre kabinetssekreteraren Sverker Åström, som är en flitig samtidskommentator, går in i debatten och hävdar att det är typiskt att man efter en så lång tid med socialdemokratiskt styre klänger sig fast vid en ideologi där arbetarrörelsens värderingar om solidaritet, frihet, jämställdhet och välfärd blivit gemensamma för alla och utgör en beskrivning av förhållandena i Sverige. Följden är att vi blivit naiva och vägrar inse att Gunnar Myrdal, socialdemokratisk ideolog, folkhemsarkitekt och internationellt erkänd nationalekonom, redan år 1978 hade rätt, nämligen att svenskarna blivit "ett folk av fifflare" (Dagens Nyheter, 2004-11-18). Vad Myrdal menade på sin tid var givetvis inte att "alla" var fifflare, men att regelverket skapade möjligheter till fusk.

Under år 2005 sker en tydlig svängning. Förra finansministern Per Nuder, i den tidigare socialdemokratiska regeringen, menar att skattefusket visserligen är ett mycket större problem, men att en utredning bör tillsättas för att undersöka bidragsfusket (Upsala Nya Tidning, 2005-03-08). Under sommaren släpper Brå en rapport där det konstateras att 80 procent av dem som anmäls för personförsäkringsbedrägerier har en tidigare brottsbelastning, och för 30 procent var det minst fjärde resan (Brå 2005:10). Annan kriminell verksamhet misstänks ligga bakom och fusket kan vara systematiskt (Göteborgs-Posten 2005-06-04). Beskrivningen av fusket får härigenom en allvarligare sida. Det handlar inte "bara" om utsatta människor som i "god tro" fyller i blanketterna fel. När bidragsfusk refereras i termer av kriminalitet, till och med organiserad brottslighet, skapar det en grund för att ta i med hårdhandskarna. En uppgradering av fusket är på väg, från överutnyttjande till brott.

FUT-delegationen

Regeringen tillkallar år 2005 en delegation (Fi 2005:03) som ett led i ett större arbete för att stärka legitimiteten för de offentliga trygghetssystemen (FUT-delegationen, 2005). Den ska senast sommaren 2008 lämna ett slutbetänkande, som vid sidan av att beskriva vad delegationen arbetat med, också ska skissa förslag på hur en framtida samverkan ska se ut och vilka nödvändiga regelförändringar som krävs. Med andra ord ska delegationen inte enbart fånga upp det direkta fusket, utan även de fel som utbetalande myndigheter kan göra, vilket även inkluderar de fall där den sökande får mindre pengar än hon eller han är berättigad till.

Med mottot "Rätt person ska ha rätt ersättning vid rätt tillfälle" (jfr Sainsbury, 1996) arbetar delegationen och dess 16 samverkande myndigheter med att mäta de felaktiga utbetalningarnas omfattning och orsaker (FUT-delegationens hemsida).

Från överutnyttjande till stöld

Klimatet kring fuskfrågorna hårdnar under den socialdemokratiska regeringens sista år vid makten, fram till hösten 2006. Förra socialministern Berit Andnor uppgraderar bidragsfusket och menar att fusk är "stöld av våra gemensamma pengar" (Ljusnan 2005-11-23). På kort tid går regeringen från "överutnyttjande i god tro" till "stöld och bedrägeri". Plötsligt har det blivit politiskt gångbart med hårdare tag mot bidragsfusket och socialdemokraterna neutraliserar den borgerliga kritiken mot att för lite görs mot fusket. Det talas om att 2005 ska utropas till FUSKETS ÅR (Hälsingborgs Dagblad, 2005-08-22). Göran Persson föreslår att man ska tillsätta en styrka för att kontrollera fuskare, vilket på sätt och vis nu har infriats genom att 300 nya tjänster tillsatts inom Försäkringskassan (Försäkringskassans hemsida). Dessa tjänstemän ska arbeta med att bekämpa bidragsfusket. Det liberala folkpartiet föreslår till och med att en antifusk-minister ska tillsättas, något som partiet dock inte lyckas driva igenom när det senare kommer i regeringsställning med samarbetspartier (Hälsingborgs Dagblad, 2005-08-22).

Moderata samlingspartiet, ett konservativt parti som numera marknadsför sig som "det nya arbetarpartiet", menar att det inte är konstigt att många fuskar när bidragen är så frikostiga att det inte lönar sig för vissa att arbeta. Arbeta måste löna sig och bidragssystemen måste göras mindre generösa, är lösningen. Socialdemokraterna föreslår i stället ökad kontroll som ett bättre sätt att minska fusket än att minska ersättningsnivåerna (Göteborgs-Posten 2005-06-04).

"Regeringen går på fuskjakt" (Västerbottens-Kuriren, 2005-09-28) och välfärdsstaten börjar ta skepnad av ett kontrollsamhälle. Det blir rumsrent med kontroll, register samkörs, bidragsmyndigheter tillsätter fuskhandläggare och allt fler brottsmisstankar polisanmäls till följd av detta. Bidragstagarna är visserligen fortfarande kelgrisar med oförändrade bidrag, men har också fått rollen av styvbarn genom att

deras behov och uppgifter ifrågasätts och kontrollen hårdnar. År 2005 har kampen mot bidragsfusket hamnat i ett slags jämviktsläge, både mellan förmåner och kontroll, men också i den politiska retoriken, där Moderata samlingspartiet menar att det egentligen inte är så stor skillnad mellan vänster- och högerpolitikens syn på bidragsfusk (Västerbottens-Kuriren, 2005-09-28). Snart ska det emellertid bli annorlunda.

Utredningar och projekt som initieras under år 2005 ger resultat. Under våren 2006 föreslår en utredning att lagstiftningen mot bidragsfusk ska skärpas och inte enbart uppsåtliga brott utan även grov oaktsamhet bör vara straffbart (SOU 2006:48). I Arbetarbladet beskrivs lagen i dramatiska termer med att den införs för att "råda bot på svenskarnas tjuvaktiga ådra" (Arbetarbladet 2007-02-20). Det skrivs om småbarnsföräldrar som fuskar med vård av sjukt barn, par som skenseparerar och förtidspensionärer som driver företag. Alf Svensson bekräftas ha fått rätt, nästan fyra år senare. Bidragsfusk är bedrägeri och måste stoppas liksom annan brottslighet då den med tiden kommer att urholka trovärdigheten till de svenska trygghetssystemen, vilket på sikt hotar "den för de flesta svenskar självklara generella välfärden" (Ljusnan, 2006-07-22).

Inför valet hösten 2006 försvarar statsminister Göran Persson välfärdssystemen och riktar kritik mot förslagen på sänkningar av ersättningsnivåer som den borgerliga alliansen för fram. Göran Persson menar att "borgarna" sparkar på samhällets svagaste; arbetslösa och sjuka får betala utlovade skattesänkningar. Fusket är ett resultat av en brist på solidaritet och ett ökat egenintresse i samhället, säger Persson och påminner om att det inte alls handlar om bidrag utan försäkringar, och att fusket inte alls är så utbrett som det påstås (Arbetarbladet, 2007-02-20). Den blivande statsministern Fredrik Reinfeldt lyfter fram att det ska till jobb och att medborgarna ska se till sin egen välfärd (Gefle Dagblad, 2006-01-19). Avregleringar och ett minskat skattetryck ska avhålla medborgarna från att bidragsfuska. Lösningen är inte att som den dåvarande regeringen mata befolkningen med bidrag och därmed skapa ett folk som inte vill arbeta.

Förskjutningen blir ännu tydligare, när Försäkringskassans generaldirektör Curt Malmberg utropar: det är "stöld". På kort tid uppgraderas överutnyttjande till fusk och bedrägeri till stöld. Försäkringskassan hävdar att föräldrars fusk uppgår till en miljard kronor varje år och går därmed från att tala om miljonbelopp till miljardbelopp. Curt Malmberg säger också att han vill ha tvåhundra personer till som arbetar med fuskfrågor, utöver de trehundra som redan tillsatts (Dagens Nyheter, 2006-07-26).

Även FUT-delegationen deltar i uppgraderingen och talar om fusk *mot* välfärdssystemen och inte *med* dessa system. Prepositionen "mot" för onekligen tankarna till ett konkret brottsoffer, i form av själva välfärdsidéen, och motiverar krafttag mot de hotfulla angreppen.

Försäkringskassans fuskbekämpare gör hembesök, samkör register och kontrollerar lämnade uppgifter och brottsanmälningarna skjuter i höjden och niodubblas, från 212 år 2001 till 1 784 år 2006 (prop. 2006/07:80). Enligt uppgift hinner polisen inte med alla inkomna utredningsärenden. Särskilt utvalda åklagare sätts in för att effektivisera brottsutredningarna och ett samarbete inleds med polisen runtom i landet. Målet är att inga ärenden ska bli liggande samt att höja antalet lagföringar för misstänkt bidragsfusk (Vestmanlands Läns Tidningar, 2007-02-13). Samarbetet mellan Åklagarmyndigheten, Polisen och Försäkringskassan kommer att kallas för Västmanlandsmodellen.

Alliansen (de fyra borgerliga partierna i koalition) vinner valet hösten 2006 och talar om att myndigheter rutinmässigt ska samköra sina register för att komma åt bidragsfusket. En ny dimension inträder med den nya regeringen. Det är inte enbart sänkta bidragsnivåer och ännu hårdare tag mot fuskarna, utan det handlar också konkret om att spara pengar. Vill regeringen genom att bekämpa fusket stärka välfärdssystemen eller är det snarare så att det handlar om att minska statens utgifter för att skapa utrymme till mer prioriterade uppgifter, som att sänka skatterna? Redan för år 2007 beräknar man spara in 100 miljoner kronor bara på noggrannare kontroller av vård av sjukt barn (Sveriges Radio, 2006-09-26). Man räknar med att spara totalt 4,5 miljarder kronor på minskat bidragsfusk över en tvåårsperiod (Sydsvenska Dagbladet, 2006-10-26), låt vara att bidragsfusket omfattning är osäker. Oppositionen genom förra finansministern i den socialdemokratiska regeringen Per Nuder slår fast: ”det är en tillyxad siffra som inte har någon grund”.

”Hårdare tag mot bidragsfusk” är ett led i att infria löftet om nolltolerans mot fusket, som ingår i Alliansens politiska program (Svenska Dagbladet, 2007-03-26). Regeringen är övertygad om att fusket är utbredd. Motiveringen till den tidigare beskrivna bidragsbrottslagen är enligt socialförsäkringsministern att ”strama upp reglerna och göra dem tydligare samt ge en kraftfull signal om att det är viktigt att värna om välfärdssystemen” (Svenska Dagbladet, 2007-03-26). Ekonomisk brottslighet utgör brott mot kollektiva och samhälleliga intressen, det är därför en viktig fråga i en välfärdsstat och högskattesamhälle (Lindgren, 2000).

Andra förslag till lagändringar som ligger i luften är att föräldrar som stannar hemma för vård av barn måste få intyg från dagis eller förskolan att barnet varit frånvarande (Sydsvenska Dagbladet, 2007-01-30), samt att arbetsgivare skall kunna begära sjukintyg redan från första sjukdagen i vissa fall. Försäkringskassan fortsätter att mena att fusket är mycket allvarligt och en företrädare säger att ”sånt vill vi se mer av” när en person får böta 3 000 kronor för att ha fuskat med tillfällig föräldrapenning under två dagar (Sydsvenska Dagbladet, 2007-02-22). Polisen får också ökade anslag, varav en del också ska gå till kampen mot fusket

(Sydsvenska Dagbladet, 2007-03-28). Informationsutbytet mellan myndigheter tar en delvis ny inriktning (prop. 2006/07:80). Syftet är inte bara att förbättra myndigheternas beslutsunderlag och förebygga felaktiga utbetalningar utan även att öka effektiviteten och servicen för den enskilde. Meningen är att det ska bli rätt åt båda håll, varken för mycket eller lite i bidrag.

Fuskfrågorna dominerar idag, men hur såg det ut längre tillbaka i tiden och hur har fuskfrågan vuxit fram?

Tjänstemannafieringen av välfärden

Flera av de bidrag och ersättningar som idag går under namnet trygghetssystem har sitt ursprung i föreningar som bildades på företag eller av anslutningar av arbetare. Dessa föreningar var små och kontrollen därför effektiv. Småskaligheten bidrog till känslan att det var "egna" pengar som betalades ut och följkajkligen delades inte ersättningar ut hur som helst. Successivt gick statliga pengar in i systemen och med tiden har dessa utvecklats till de trygghetssystem som vi har idag. Hanteringen "tjänstemannafierades", det var inte längre "egna" pengar som betalades ut och i handläggningen minskade intresset av att det blev rätt.

Enligt Lindström (1996) är kontrollapparaterns förändring under efterkrigstiden ett förbisett drag. Samtidigt som regelfloran växte i takt med statens ökade åtaganden blev kontrollen av laglydnaden mer diffus och mjukare till sin karaktär. Detta mönster följer också utvecklingen av statsförvaltningens styrformer, som symboliserats och signalerats med begrepp som decentralisering, mål- och resultatstyrning samt utvärdering (Jacobsson och Sahlin-Andersson, 1995). Tidigare var myndigheterna exekutiva och inslaget av kontroll stort med inriktning på siffrgranskning och andra detaljer. Under 1950-talet gällde diskussionen hur Sverige skulle moderniseras och fungera mer rationellt. En helt annan syn på kontroll utvecklades. Utvärderingar ersatte kontroll, detaljstyrning byttes ut mot programbudgetar, och myndigheterna inriktades på kunskapsöverföring och systemanalys. Den gamla formen av detaljkontroll blev ett hinder (Lindström, 1996).

Även under 1970-talet förekom kontroll och hembesök ägde rum för att konstatera att sjukskrivna verkligen "låg i sängen". Kontrollen skulle emellertid praktiskt taget upphöra under 1980-talet. Sverige befann sig då i en mycket lång högkonjunktur och under "det glada åttioalet" då även socialdemokraterna hade valaffischer med yuppies i sportbilar var man inte rädd om pengarna, inte heller trygghetssystemens miljarder.

Säkert har denna utveckling varit positiv. Men frågan var om vi inte tappade något på vägen (Korsell, 2000a). I det stora moderniseringsprogrammet och i den sociala ingenjörskonstens tidevarv ingick inte bilden av att reglerna missbrukades (Korsell, 2000b). De politiska besluten utgick från allmänhetens

hederlighet. Kontrollfunktionerna kom därför att utvecklas i ringa utsträckning inom många områden. En stor kontrollapparat hade också sänt ut fel signaler, nämligen att något var fel, att välfärdsstatens ritningar var för optimistiska (Lindström, 1996).

Riksrevisionsverket gjorde en undersökning och gick igenom förarbeten till lagstiftning för att se i hur många som kontrollfrågor diskuterades, exempelvis om resurser avsattes för kontroll (RRV 1999:39A). Resultaten visade att kontrollfrågorna försumrades. Den generella slutsatsen från andra undersökningar som Riksrevisionsverket hade genomfört var också att kontrollfrågorna hade eftersatts inom välfärdsområdet. Inte minst på statsmaktsnivå hade kontrollfrågorna en svag ställning.

Bristen på kontroll kunde också ha varit en medveten strategi. Möjligen trodde man att lagstiftningen skulle ha en uppfostrande effekt och att de avarter som fanns på sikt skulle minska. Dessutom ville politikerna måhända inte utmana medborgarna. Det är en sak att införa regler, något helt annat att se till att dessa tillämpas till punkt och pricka. Hade kontrollen utvecklats mer kanske regelförändringarna och reformerna inte hade kunnat genomföras (Lindström, 1996). Tiden var trots allt på väg mot ett samhälle utan kelgrisar eller styvbarn. Frågan är om inte bidragstagarna ändå hade blivit kelgrisar. Det skulle dock inte dröja länge förrän de skulle förvandlas till styvbarn.

Greven, betjänten och revisorn

I början av 1990-talet slår krisen klorna i det svenska folket. Missnöjespartiet Ny Demokrati med partiledarna Ian Wachtmeister och Bert Karlsson i spetsen kommer in i riksdagen. De är kritiska till invandring och bidragsfusk och pekar ut invandrare och flyktingar som fuskare. Framför sig ser de en ny grundlag inriktad på "större marknadsfrihet och mindre välfärdsstat". Samtidigt vill de sänka skatterna med besked (SOU 2006:52). I en debattbok menar Wachtmeister att medborgarna, som han litterärt kallar för ankorna, har låtit tiden gå åt till att "svartjobba och snatta, planera sjukfrånvaron och avundsjukt bevaka de andra ankorna" (1990, s. 9). I kapitlet "Program för Sverige" framhåller han att svaga ska få ökad hjälp, men inte dem som "cyniskt missbrukar välfärden. De stjälar ju andras tillgångar" (Wachtmeister, 1990, s. 222). På bidrags- och fuskfronten kan Ny Demokrati anses ligga före sin tid. Man föreslår bland annat att alla former av bidragsfusk ska utredas (Motion 1993/94:A32) och att ett allmänt bidragsregister ska upprättas i syfte att komma åt bidragsfusket (Socialförsäkringsutskottets betänkande 1992/93:SfU18).

Enligt revisionsdirektören Staffan Ivarsson, som senare skulle medverka i Riksrevisionsverkets arbete med att avslöja bidragsfusket, var Ny Demokrati

upphovet till att denna fråga kom upp på den politiska agendan. Partiet skulle ha tidigare lagt det politiska intresset för att motverka bidragsfusk med omkring fem år, enligt Ivarsson.² Det är inte något nytt att delar av dagens politik har ett nu avsomnat missnöjesparti som ursprunglig avsändare.

Den ekonomiska krisen under 1990-talets första hälft bidrar till att kostnaderna för bidragssystemen ses över. En ökad belastning på välfärdssystemen till följd av en åldrande befolkning gör att det efter det "glada 80-talet" blir nödvändigt med besparingar.

Riksrevisionsverket får i uppdrag att undersöka förekomsten av fel, fusk och överutnyttjande inom de statliga välfärdssystemen (RRV 1995:32). Undersökningarna inriktas främst mot socialförsäkringsområdet, men även arbetsmarknadspolitiska stöd berörs. Studien gäller förtidspension (jfr. 1995:33), a-kassa, kontant arbetslöshetsstöd (KAS), bidragsförskott med underhållsbidrag (jfr. RRV 1995:34), bostadsbidrag, sjukpenning och tillfällig föräldrapenning. Riksrevisionsverket kommer fram till att det inte är särskilt vanligt med fel, fusk och överutnyttjande, men att läckaget ändå uppskattas till 5-7 miljarder kronor om året. De höga beloppen måste ses mot bakgrund av de stora volymer bidrag som varje dag betalas ut. Riksrevisionsverket undersöker året efter fusk-rapporten även bostadsbidraget (RRV 1996:3).

Nu mer än tio år senare berättar Staffan Ivarsson att Riksrevisionsverkets undersökningar inte alls var uppskattade. "Alla skruvade på sig och projektet uppfattades som politiskt inkorrekt". Utredarna ifrågasattes hela tiden, det blev gärna dålig stämning när det nya projektet om fusk i välfärdssystemen fördes på tal, departementstjänstemän ringde och uttryckte sitt missnöje, journalister tog kontakt och ställde provocativa frågor och myndigheter gick till angrepp. När Riksrevisionsverket gick ut med ett pressmeddelande om bidragsfusk kom Riksförsäkringsverket ut med ett motpressmeddelande. Staffan Ivarsson menar att motståndet var starkt och i en tryckt intervju vid denna tid redovisades till och med avbrott i samtalet med journalisten i form av privata telefonsamtal. Han upplevde att det stilistiska greppet enbart syftade till att RRV:s revisionsarbete skulle uppfattas som "fladdrigt". Journalisten var ett barn av sin tid och i dag skulle ingen ironisera över att beräkningar av fusk visar höga siffror.

När Riksrevisionsverket genomförde sina granskningar var stämningens läget annorlunda. Genom att undersöka fusk med bidragssystemen pekades utsatta och resurssvaga människor ut. Det känsliga ligger i att kritisera sådana grupper, som var ett tabu. Fram till 1990-talet hade det också varit inkorrekt att ifrågasätta välfärdssystemet. Det fanns en rädsla för att bilden av välfärdssamhället och den solidaritet som den bygger på skulle krackelera om man upptäckte för mycket oegentligheter i bidragssystemen (Korsell, 2005).

Kanske var det de grupper som starkast slog vakt om trygghetssystemen som var mest aktiva med att motarbeta kontroll. Bidragssystemen förknippas med folkhemmet och solidariteten mellan dess medlemmar. Om det fuskas i folkhemmets vaggas hela idén med det solidariska samhället ifrågasätts, då det förutsätter människor som gör rätt för sig och inte fuskar (Korsell, 2005). Frågan om fusk i välfärdssystemen gäller därför betydligt större frågor än socialförsäkringar och andra bidrag. Detta kan vara skälet till såväl motståndet under 1990-talet som den överdrivna nolltoleransen mot bidragfusk i början av 2000-talet. Vi återkommer till den diskussionen.

Ytterligare en aspekt är att bidragssystemen och dem som förvaltar dessa med tiden blivit stora och etablerade institutioner. Frågan är om inte organisationerna med sina välfärdssystem mer och mer kan ha blivit själva målet för politiken, och inte medlet för att uppnå de mål som formulerats för de olika systemen. För att illustrera har Staffan Ivarsson berättat att Riksförsäkringsverket inte var särskilt samarbetsvilligt och hävdade att det var omöjligt att genomföra vissa datakörningar som behövdes för att beräkna fuskets omfattning. I Riksförsäkringsverkets lokaler tvingades därför revisorerna att lyfta över data till sina egna datorer.

Kontrollfunktionen i staten

Statsmakternas intresse för kontrollfrågor ökar under senare delen av 1990-talet. Bakgrunden var inte minst det statsfinansiella läget, som ställer krav på att minska utrymmet för fel och fusk i skatte- och bidragssystemen (Arnell och Korsell, 2000). Skälet var också den kritik som riktas mot fusk och missbruk i skatte- och bidragssystemen. Kontrollfrågornas fokus speglar förändrade attityder i samhället till staten och medborgarna (Arnell och Korsell, 2000). Under lång tid har staten varit mån om att få in sina skatter och därför är kontrollen utvecklad på det området. Däremot är kontrollen mindre aktuell när samma pengar sedan delas ut i form av stöd och bidrag. Som skattskyldiga var vi sedan länge styvbarn, men som bidragstagare (fortfarande) kelgrisar.

I den proposition som ligger till grund för det omfattande program som gick ut på att stärka "Kontrollfunktionen i staten" framgick att det var av fundamental betydelse för den offentliga sektorns legitimitet att de skatter som beslutats faktiskt betalas och att bidrag av olika slag når enbart dem de är avsedda för (prop. 1995/96:150). Dessa krav anges vara särskilt starka i ett statsfinansiellt trängt läge. Vidare framgår att Riksrevisionsverket visat att kontrollresurser måste dimensioneras i syfte att minimera kostnaderna för felaktigt utbetalda bidrag (RRV 1995:32; RRV 1995:33; RRV 1996:3). Regeringen pekar ut Riksförsäkringsverket, Arbetsmarknadsverket och de myndigheter som betalar ut EU-stöd (prop. 1995/96:150).

Regeringen anslår inte mindre än 325 miljoner kronor för att under åren 1997-1999 stärka Kontrollfunktionen i staten. En rad myndigheter får medel för kontrollprojekt, till exempel Riksrevisionsverket, Riksförsäkringsverket, Socialstyrelsen, Riksskatteverket, Centrala studiestödsnämnden och Jordbruksverket. Trots dessa summor leder, som tidigare nämnts, Kontrollfunktionen i staten inte till att fuskfrågorna blir det stora politiska samtalsämnet, men mycket görs inom och mellan myndigheterna (Korsell och Nilsson, 2003).

Några år tidigare än programmet för att stärka Kontrollfunktionen i staten sjösätts, lanserar regeringen en mycket omfattande strategi mot den ekonomiska brottsligheten (Skr. 1994/95:217; Korsell, 2000c). Det leder fram till att Ekobrottsmyndigheten bildas och ett stort antal utredningar tillsätts för att se över lagstiftningen mot ekobrott. Så här i backspeglarna kan konstateras att regeringens strategi mot ekonomisk brottslighet i hög grad riktades mot skattebrotten, men inte alls mot välfärdssystemen (Korsell, 2000c). Bidragsfusket har gärna hamnat vid sidan av ekobrottsretoriken, som en fråga för sig.

Från kelgrisar till styvbarn

Även om samhället idag har tagit stryppgrepp på bidragsfuskar är samtidigt retorik att tala mindre om fusk och mer om att det ska vara rätt; att rätt bidragsbelopp ska nå rätt person. I den mogna välfärdsstaten har vi förvandlats från medborgare till kunder. I egenskap av kunder har vi rätt att ställa krav på välfärdsstaten. Rätt belopp till var och en efter behov, vilka definieras i lagstiftningen, från var och en rätt belopp efter skatteförmåga.

Denna marknadsutveckling av välfärdssystemen, där medborgare är kunder, har sannolikt ökat till följd av fuskdebatten. Om den allmänna uppfattningen är att välfärdssystemen läcker som ett såll och att fusket är utbrett, minskar legitimiteten inte enbart för systemen utan också mot systemets ideologiska grundvalar. Finns det för många kelgrisar som missbrukar systemen kommer få att vara villiga att medverka till dess finansiering. Fungerar inte välfärdssystemen kanske samhällets skydd mot sjukdom och annat som berättigar till stöd, måste organiseras på ett nytt sätt.

De politiska grupper som slår vakt om välfärdssystemen bekämpar fusket med näbbar och klor för att inte enbart värna om välfärden, utan också den egna ideologin om ett solidariskt samhälle. Motsatta grupper som inte är lika starka anhängare till välfärdsmodellen har också ett intresse av att ta i med hårdhandskarna mot fusket, eftersom det inte enbart leder till besparingar, utan också skapar en plattform att diskutera andra politiska lösningar än det välfärdssystem vi har idag. En sådan kan vara ett större försäkringsinslag i välfärdssystemen. I framtiden är det möjligt att principen, till var och en efter förmåga, kommer att få ett större

genomslag. Det ”nya” pensionssystemet bygger exempelvis på livsinkomstprincipen och ett rimligt antagande är att även andra trygghetssystem kommer att få ett större inslag av försäkringsmässighet.

Som en logisk följd av utvecklingen har fusket uppgraderats från att socialdemokraterna motvilligt erkänner att det förekommer ett visst överutnyttjande till att Försäkringskassan kallar bedrägerier med bidragssystem för stöld. Denna omsvängning har skett på kort tid. Varför har fusket beskrivits med alltmer kraftfulla begrepp? Debatten har blivit en politisk arena och bidragsfusket har använts politiskt för att driva egna linjer. För anhängarna av den svenska välfärdsmodellen har det varit angeläget att visa att man inte skyr några medel för att stödja systemen och de lojala. För dem som inte har samma starka intresse av att förvalta välfärdssystemen som de ser ut idag, har det varit ett sätt att visa på brister i den dåvarande regeringens hantering av bidrag och bidragsfusk. Dessutom handlar det om att spara pengar. Ser vi till bidragstagarna, som genomlever förändringen, kan de häpet konstatera att de har förvandlats till styvbarn och slagpåsar i en ideologisk strid, som i grunden handlar om mycket mer än procentsatser och bidragsnivåer.

Hur förhåller det sig då med själva fusket? Att det förekommer brottslighet i ett samhälle kan knappast förvåna någon och påverkar i obetydlig grad legitimiteten för det politiska systemet, om vi bortser från politisk korruption och liknande. Det som utmärker fusket i välfärdssystemen är emellertid att brotten direkt riktar sig mot ett modernt regelverk som skapats till följd av mycket starka ideologiska ambitioner. Man kan till och med hävda att välfärdssystemen utvecklades för att stärka legitimiteten i samhället. Om allmänheten får intryck av att det förekommer ett omfattande fusk med dessa välfärdssystem, ifrågasätts inte enbart legitimiteten i de enskilda systemen. I själva verket hotar fusket hela den svenska välfärdsstaten. Kampen mot fusket kan därför inte reduceras till en kriminalpolitisk fråga bland andra. I stället är det en politisk fråga som gäller välfärdsmodellens överlevnad, som också skapar förutsättningar att omvandla välfärdsstaten till något annat. Det är därför som frågan om fusket fått en sådan politisk dignitet. Det handlar inte om fusket, utan om hur framtidens samhälle ska utformas. Kelgrisarnas förvandling till styvbarn är därför en logisk följd av att det stora politiska bygget är under omprövning.

Litteratur

- Arbetarbladet (2007) Sätt dit dem? Från den 20 februari 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Arnell, G. och Korsell, L. (2000). En modell för analys av kontrollsystem. Förvaltningsrättslig Tidskrift, s. 191-213, häfte 6.
- Brå 2005:10. När olyckan inte är framme – bedrägerier mot allmän och privat försäkring. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brå (2006). Remissyttrande över betänkandet Bidragsbrott (SOU 2006:48), 2006-10-13, DI.1-0371/2006.
- Brå 2007:4. Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå 2007:23. Fusk med A-kassa. Motiv, omfattning och åtgärder. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Dagens Nyheter (2004). S-regeringens maktmonopol måste brytas i nästa val. Från den 18 november 2004. Hämtat den 24 maj 2007.
- Dagens Nyheter (2006). Försäkringskassan granskar sjukpenningfusk. Från den 26 september 2006. Hämtat den 24 maj 2007.
- Försäkringskassans hemsida. http://forsakringskassan.se/press/pressmed/pm2005/pm53_05/
- FUT-delegationen (2005) Från risk till mål och resultat. Rapport 1.
- FUT-delegationens hemsida. <http://www.futdelegationen.se>
- FUT-delegationen (2007a) Varför blir det fel? Orsaker till felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen. Resultat från expertseminarier. Rapport 5. Stockholm: Fritzes.
- FUT-delegationen (2007b) Vem fuskar och varför? Om attityder till bidragsfusk i Sverige. rapport 6. Stockholm: Fritzes.
- FUT-delegationen (2007c) Vad kostar felen? Omfattning av felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen. rapport 7. Stockholm: Fritzes.
- Försäkringskassan (2005). Kontroll av tillfällig föräldrapenning. Slutrapport.
- Gefle Dagblad (2006). Så blir valrörelsen. Från den 19 januari 2006. Hämtat den 24 maj 2007.
- Göteborgs-Posten (2005). Fuskets är systematiskt. Från den 4 juni 2005. Hämtat den 24 maj 2007.
- Göteborgs-Posten (2006). Fusk och slarv ska beivras. Från den 24 september 2006. Hämtat den 24 maj 2007.
- Hälsingsborgs Dagblad (2005). 2005 – fuskets år. Från den 22 augusti 2005. Hämtat den 24 maj 2007.
- IFAU, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (2006). *Överutnyttjande i tillfällig föräldrapenning för vård av barn*. Rapport 2006:9. Författare: Engström, P., Hesselius, P., och Persson, M..
- Jacobsson, B. och K. Sahlin-Andersson (1995). Skolan och det nya verket. : skilddringar från styrningens och utvärderingarnas tidevarv. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Korsell, L. (2000a). Beaktande av brottslighet och brottsförebyggande verksamhet i ny lagstiftning. Riskbedömning och åtgärder för att minska tillfällena

- till ekonomisk och organiserad brottslighet. Förvaltningsrättslig Tidskrift, s. 93-128, häfte 3.
- Korsell, L. (2000b). Fyra borttappade recept och en förlorad oskuld. I: Korsell, L., Perspektiv på ekobrottsligheten. Antologi. BRÅ-rapport 2000:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.
- Korsell, L. (2000c). Ekobrott, liksom! Svensk Juristtidning, s. 932-965.
- Korsell, L. (2005). "Fiffel och fusk i slott och koja. I: Sjöstrand, G. (red.). Fiffel-Sverige. Sociologiska perspektiv på skandaler och fusk. Malmö: Liber.
- Korsell, L. och Nilsson, M. (2003). Att förebygga fel och fusk. Metoder för reglering och kontroll. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Lindgren, S-Å (2000). Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder. Lund: Studentlitteratur.
- Lindström, S. (1996). Kontrollen svår att överskåda. Dagens politik den 13 september.
- Ljusnan (2005). Äntligen rumsrent att bekämpa bidragsfusk. Från den 23 november 2005. Hämtat den 24 maj 2007.
- Ljusnan (2006). Fusk hotar välfärden. Från den 22 juli 2006. Hämtat den 24 maj 2007.
- Motion 1993/94:A32. Med anledning av prop. 1993/94:80 En allmän och obligatorisk arbetslöshetsförsäkring.
- Prop. 1984/85:32. Proposition om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.
- Prop. 2006/07:80. Bidragsbrottslagen.
- RRV 1995:32. Fusk - systembrister och fusk i välfärdssystemen. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- RRV 1995:33. Fortidspension - fusk och systembrister. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- RRV 1995:34. Bidragsförskott – effektivitetsrevision av ett statligt stöd till barnfamiljer. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- RRV 1996:3. Bostadsbidrag: effektivitetsrevision av ett socialpolitiskt instrument. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- RRV 1999:39A. Kontrollen inom välfärdssystem och inkomstbeskattning. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Romander, H. (2000). Lagstiftningsöversynen och dess bakgrund. I: Korsell, L., Perspektiv på ekobrottsligheten. Antologi. BRÅ-rapport 2000:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.
- Sainsbury, R. (1996). Rooting out fraud – innocent until proven fraudulent. I: Poverty. Journal of child poverty. Vol 93, pp. 17-20.

- Skr. 1994/95:217. Regeringens skrivelse till riksdagen. Samlade åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten.
- SKV (2004). Skatter i Sverige 2004. Skattestatistisk årsbok. Stockholm: Skatteverket. Fritzes.
- Socialförsäkringsutskottets betänkande 1992/93:SfU18.
- Socialförsäkringsutskottets betänkande 1993/92:SfU2
- SOU 1984:15. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Stockholm: Liber.
- SOU 1997:111. Branschsanering – och andra metoder mot ekobrott. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:48, Statens offentliga utredningar (SOU). Publicerat den 28 april 2006. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Stockholm: Fritzes.
- Svenska Dagbladet (2007). Hårdare tag mot bidragsfusk. Från den 26 mars 2007. Hämtat den 24 Maj 2007.
- Svensson, B. (1982). De ekonomiska brotten. Apropå 3:25.
- Svensson, B. (1987). Ekonomisk brottslighet – post festum. 80-talets största kriminalpolitiska överdrift. Apropå 3.
- Sveriges radio (2002). Nytt utspel om sjukfrånvaron. Publicerat den 4 April 2002. Hämtat den 29 maj 2007.
- Sveriges radio (2006). Bättre om arbetsgivaren anmäler. Från den 26 september 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Sydsvenska Dagbladet (2006). Per Nuder: det är en luftbesparing. Från den 26 oktober 2006. Hämtat den 24 maj 2007.
- Sydsvenska Dagbladet (2007). Intyg från dagis ska minska bidragsfusk. Från den 30 januari 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Sydsvenska Dagbladet (2007). Polisen hinner inte med bidragsfusket. Från den 22 februari 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Sydsvenska Dagbladet (2007). Fler bidragsfuskare ska straffas hårdare. Från den 26 mars 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Uppsala Nya Tidning (2005). Nuder och välfärden. Från den 8 mars 2005. Hämtat den 24 maj 2007.
- Vestmanlands Läns Tidning (2007). Man ser svart på vitt att arbetet ger resultat. Från den 13 februari 2007. Hämtat den 24 maj 2007.
- Västerbottens-Kuriren (2005). Hårdare tag att vänta. Från den 28 september 2005. Hämtat den 24 maj 2007.
- Wachtmeister, I. (1990). Elefanterna. Stockholm: Sellin.
- Åklagarmyndigheten (2007). Bidragsbrott – PM 1. 26 mars 2007. Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm.

Östersunds länstidning (2007). Tipsen till ”kassan” om bidragsfusk ökar. Från den 2 mars 2007. Hämtat den 24 maj 2007.

Noter:

- ¹ Per Albin Hansson (1885-1946) myntade begreppet folkhem, som står som en symbol för välfärdspolitiken med dess bidragssystem. Citatet är hämtat från hans berömda tal om folkhemmet (se Wikipedia).
- ² Intervju med Staffan Ivarsson.

Adresse:

Brottsförebyggande rådet
Box 1386
SE-111 93 Stockholm
lars.korsell@bra.se
johanna.hagstedt@bra.se
johanna.skinnari@bra.se